

EDUARD KUŠENINSTITUT ZA TURIZAM
HR - 10000 ZAGREB, VRHOVEC 5

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 711.143:338.48

TEHNIČKE ZNANOSTI

ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.02 - URBANISTIČKO I PROSTORNO PLANIRANJE

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 19.04.2001. / 13.02.2002.

INSTITUTE FOR TOURISM
HR - 10000 ZAGREB, VRHOVEC 5

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 711.143:338.48

TECHNICAL SCIENCES

ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.02 - URBAN AND REGIONAL PLANNING

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 19.04.2001. / 13.02.2002.

TURIZAM I PROSTOR
KLASIFIKACIJA TURISTIČKIH ATRAKCIJA**TOURISM AND THE DESTINATION REGION**
CLASSIFICATION OF TOURIST ATTRACTIONS**OKOLIŠ**
PROSTORNO PLANIRANJE
TURISTIČKE ATRAKCIJE
TURIZAM**ENVIRONMENT**
PHYSICAL PLANNING
TOURIST ATTRACTIONS
TOURISM

Masovni i globalno rasprostranjeni turizam izaziva sve više konfliktnih situacija u prostoru. Za potrebe nadolazećeg „novog” turizma autor je, na osnovi testiranja kroz petnaestak projekata u Institutu za turizam (Zagreb), predložio izvorni koncept funkcionalne klasifikacije potencijalnih i realnih turističkih atrakcija u funkciji planiranja održivog razvoja turizma te zaštite prostora i okoliša.

Globally spreading mass tourism is increasingly leading to environmental problems. For the needs of the future „new” tourism, the author analysed about fifteen projects in the Tourism Institute (Zagreb) and suggested an original method for functionally classifying potential and existing tourist attractions, which could be used in planning feasible tourist development and environmental protection.

Uvod INTRODUCTION

Turizam se počeo vrlo intenzivno razvijati sredinom XX. stoljeća, da bi, kao relativno mlada gospodarska grana, već polovicom osamdesetih godina XX. stoljeća zauzimao treće mjesto u međunarodnoj trgovinskoj razmjeni (iza nafte i naftnih derivata te automobila), a prema podacima Svjetske turističke organizacije (WTO) iz 1995. godine na toj je poziciji ostao i sljedećih deset godina.¹

Budući da je masovnost i rasprostranjenost turizma u svijetu vrlo velika, pa i s tendencijom daljnjeg rasta, a interakcije između prostora i turizma dobivaju sve nepoželjnije tijekove, to korištenje prostora kao temeljnoga turističkog resursa u sklopu održivog razvitka gospodarstva, te zaštite prostora i okoliša, sve više dobiva na značenju. Za sprječavanje konflikata na relaciji turizam-prostor neophodno je sektorski planirati razvoj turizma u jedinstvenom procesu prostornoga planiranja turistički atraktivnih područja. Međutim, pritom se, u pravilu, ne polučuju najbolji rezultati, što se osobito može pripisati nedostatku potrebnih alata i tehnika za takvo planiranje.

Funkcionalna klasifikacija turističkih atrakcija jedan je od najvažnijih, ako ne i najvažniji alat potreban za ovakvu vrstu prostornog i turističkog planiranja. Budući da su turističke atrakcije temeljni razlog svakoga turističkog putovanja, a zapravo predstavljaju prostornu kategoriju, one su podjednako važne

za razvoj turizma te racionalno korištenje i očuvanje prostora. Zbog toga je stvaranje funkcionalne klasifikacije turističkih atrakcija preduvjet za njihovu identifikaciju, evidenciju, sistematizaciju, valorizaciju, racionalno korištenje i djelotvornu zaštitu.

FIZIČKE DIMENZIJE TURISTIČKOG PROMETA PHYSICAL DIMENSIONS OF TOURIST TRAFFIC

WTO (1994.) procjenjuje ukupan opseg turističkih aktivnosti na više od pet milijardi domaćih i međunarodnih dolazaka za 1995. godinu, a WTTC (*World Travel and Tourism Council*) 212 milijuna zaposlenih u turizmu za istu godinu, odnosno da svaki deveti zaposleni u svijetu radi u turizmu.² Nadalje, WTO procjenjuje da će i u novom mileniju (2000.-2010.) prosječna stopa rasta međunarodnih dolazaka iznositi 3,6%.

Hrvatska pripada europskom mediteranskom području, najznačajnijem receptivnom području svijeta, s 31% svjetskih i 51% europskih dolazaka gostiju te 27% svjetskog i 56% europskog prihoda od turizma. S obzirom na poremećenu turističku sezonu 1990. godine, izbijanje Domovinskog rata 1991. godine te nedaće razdoblja poraća, za hrvatski turizam i dalje ostaju referentni pokazatelji iz 1989. godine kada je Hrvatska raspolagala s 923.000 postelja u svim vrstama smještajnih kapaciteta i kada je imala oko 9,7 milijuna dolazaka gostiju te oko 61,8 milijuna noćenja.³ Te brojke Hrvatska neće doseći ni 2001. godine. Međutim, kada će se za nekoliko godina probiti kvantitativni prag iz 1989. godine, hrvatski prostor mora biti pripremljen za njegovo daljnje povećanje.

TURIZAM I PROSTOR

TOURISM AND THE DESTINATION REGION

Prostor je medij koji uvjetuje razvoj turizma. Dijelovi prostora svojim turističkim atrakcijama potiču pučanstvo iz drugih krajeva da ih posjeti ili da u njima privremeno boravi. Prostorne relacije između emitivnih i receptivnih područja, ali i između turističkih atrakcija i turističke infrastrukture te ostalih turističkih sadržaja unutar turističke destinacije, snažno određuju pojavu i razvoj turizma. *Prostornim potencijalnim i realnim* turističkim atrakcijama mogu se izravno smatrati svi atraktivni dijelovi prostora, ali i sve ostale turističke atrakcije jer su uvijek obilježene svojim pro-

1 *** 1995.b: 4.

2 WATERS, 1994: 12.

3 HENDIJA, ČIŽMAR, 1992: 82.

stornim razmješanjem. Turistički atraktivni dijelovi prostora i prostorne relacije među drugim turističkim atrakcijama i sadržajima određuju moguće značajke turističke ponude te mogući razvoj pojedinih vrsta turizma u svakoj *turističkoj destinaciji*.⁴ U tom je smislu Vukonić⁵ rezimirao stajališta domaćih i svjetskih teoretičara turizma (Marković Z. i S.,⁶ Defert,⁷ Alfier,⁸ Cazes⁹) sljedećim riječima:

Prostor i okoliš imanentni su pojmu turizma i, obratno, pojam turizma nezamisliv je bez komponente prostora i okoliša.

Svojim planetarnim razmjerima turizam je počeo ostavljati uočljive negativne tragove na prostor i okoliš, ma koliko se činio „mekan“ u odnosu na druge, vrlo agresivne djelatnosti. Reakcije na takve pojave postale su veoma oštre.¹⁰ U Zagrebu je (1986.) bio održan okrugli stol na temu „Turizam i prostor - ekološki aspekti konfliktne situacija”.¹¹ Na kraju zaključaka ovoga okruglog stola, rješenje svih prezentiranih problema na relaciji turizam-prostor tražilo se jedino u većoj disciplini pridržavanja donesenih prostornih planova, ne dovodeći nijednoga trenutka u pitanje podobnost svih tih planova za stvaranje uvjeta koji bi omogućili razvoj „novog” turizma. Takvi zaključci pokazuju tvrdokornost rutinskog pristupa prostornom planiranju iz doba dominacije „masovnog” turizma.

Međunarodni znanstveni skup „Prema održivom razvitku turizma u Hrvatskoj” (1994) pokazao je, na primjeru turizma, na teorijskoj i globalnoj razini - nov pristup zaštiti okoliša (i prostora) koji, s jedne strane, omogućava razvoj, a s druge strane štiti prostor.¹² Novi pristupi, metodologije, tehnike i alati potrebni za ostvarenje održivog razvitka turizma mogli su se tom prilikom tek naslutiti. Međutim, da bi se ova pomoćna sredstva razvila, valja, s jedne strane, dobro upoznati fenomenolo-

giju turizma, te, s druge strane, fenomenologiju okoliša i prostora. Potencijalne i realne turističke atrakcije najizrazitiji su primjer zajedničkih sastavnica obiju fenomenologija.

TRENDOVI U TURIZMU

TRENDS IN TOURISM

Trendove i prognoze razvoja turizma valja promatrati dvojako, kvantitativno, kao kretanje fizičkih veličina i financijskih učinaka, te, kvalitativno, kao osjetljive strukturne promjene. Tako najnovije trendove u razvoju turizma valja sagledati u kontekstu dosadašnjeg razvoja turizma i najnovijih ekonomskih i socio-kulturnih trendova. Za dobivanje prave predodžbe ovih trendova potreban je duži vremenski slijed.

Alfier¹³ smatra da razdoblje „paleoturizma”, koje je osobito obilježeno razvojem toplica i klimatskih lječilišta, završava s Prvim svjetskim ratom, dok Marinović-Uzelac¹⁴ drži da se „paleoturizam”, osobito glede zadiranja u prostor i njegova angažiranja, proteže i u kraće razdoblje nakon Prvoga svjetskog rata - sve do svjetske gospodarske krize.

„Masovni” je turizam obilježio razdoblje koje je počelo nakon Drugoga svjetskog rata. To je oblik turizma u kojem je zastupljen velik broj turista koji putuju organizirano, najčešće u tzv. paket-putovanjima ili aranžmanima u organizaciji turoperatora i putničke (turističke) agencije. Karakteristika ovog oblika turizma jest ne samo velik broj svih slojeva stanovništva nego i vremenska koncentracija turističkog prometa na razdoblje godišnjih odmora, osobito ljeti, iako se razvojem planinskih (skijaških) turističkih destinacija ta vrsta turizma sve više javlja i zimi. Za prihvatanje velikog broja turista izgrađena je golema infrastruktura i smještajni kapaciteti, koji su u mnogim područjima izazvali brojne degradacije prostora.¹⁵ Utvrđen je čitav niz gospodarskih, prostorno-ekoloških i socio-kulturnih negativnih učinaka „masovnog” turizma, što se očituje posebice u društvenim troškovima razvoja turizma:¹⁶

- pojava turističke monostrukture (veliki kompleksi hotela, turističkih naselja i sl.)
- promjena u gospodarskoj strukturi područja
- neprimjeren porast cijene zemljišta
- relativno niska individualna rentabilnost turističkih građevina
- ugrožena flora
- smanjenje kvalitete kopnenih i morskih voda
- lokalno zagađenje zraka i opterećenje bukom
- neprimjerena transformacija turističkih mjesta i regija
- arhitektonsko vizualno zagađenje
- negativni socio-kulturni utjecaji.

4 KUŠEN, 1999: 68.

5 VUKONIĆ, 1987: 35.

6 MARKOVIĆ, Z. i S., 1967: 60.

7 DEFERT, 1972: 15.

8 ALFIER, 1975: 8.

9 CAZES, 1978: 77.

10 Tako ALFIER, inače 50-ih i 60-ih godina XX. stoljeća vatreni pobornik snažna razvoja turizma u Hrvatskoj, zauzima od početka 70-ih godina vrlo kritično stajalište o posljedica masovnog i sezonski koncentriranog turizma na jadranskoj obali, o čemu najbolje svjedoče naslovi njegovih članaka: „Oblici i posljedice turističkog pritiska na obalu i more” (1972.), „Potreba novih orijentacija u dugoročnom razvoju našega turizma” (1981.), „Turizam kao generator novih oblika imobilijarne rente i velikih poremećaja na tržištu nekretnina” (1985.), kao i drugi radovi iz njegove knjige (ALFIER, 1994.).

11 *** 1987: 305-312.

12 *** 1994.

13 ALFIER, 1977: 17.

14 MARINOVIĆ-UZELAC, 1986: 233.

15 *** 2001: 208.

16 DRAGIČEVIĆ, 1988: 216-230.

Sintagma „novi” turizam pojavljuje se sve češće kao naziv za cjelokupnu reakciju na značajke „masovnog” turizma, ne poglavito s gledišta njegova konflikta s prostorom, već u promjeni značajki dijela potražnje na turističkom tržištu. Međutim, ovaj oblik turizma zasa sada predstavlja samo frakciju u sklopu matice „masovnog” turizma.

Promjene koje su se zbile na svjetskom turističkom tržištu početkom 80-ih godina XX. stoljeća snažno su utjecale na transformaciju turističkih tijekova, uglavnom u kvalitativnom pogledu. Manje su djelovale na intenzitet putovanja, a više na strukturu turističke potrošnje i ponašanje samih turista. Turizam se počeo transformirati iz „tvrđoga” u „meki” oblik, postao je humaniji i više okrenut pojedincu. Na tom se tragu naglašeno razvijaju različite vrste turizma, primjerice - gradski, kulturni, ruralni, nautički, kongresni, vjerski, eko-turizam, avanturistički i dr. Za stvaranje slojevite i transparentne turističke ponude kakvu traži „novi” turizam, više nije dovoljna samo jedna udarna turistička atrakcija, kao što je toplo more ili zasniježene planinske padine, koja se u „masovnom” turizmu označava kao primarni turistički prostor.

Ruralni se prostor sve više afirmira kao mjesto autonomne i prepoznatljive turističke ponude. Čak i sudionici „reformiranoga masovnog” turizma sve više traže obogaćivanje maritimne ponude turističkim atrakcijama u naseljima na priobalju i u zaleđu obale (unutrašnjosti).

Bez dobrog poznavanja cjelokupne turističke atrakcijske osnove, priobalja i zaleđa, nije više moguće kreirati turistički proizvod¹⁷ kakav traži novo turističko tržište. Važnost valorizacije i zaštite potencijalnih i realnih turističkih atrakcija u Hrvatskoj potvrđena je 1993. godine i normativno kad je u „Razvojnoj strategiji hrvatskog turizma” određeno da je jedan od dva osnovna cilja razvoja turizma u Hrvatskoj - *obnova i potpunija valorizacija i zaštita turističkih potencijala*.¹⁸

PROSTORNO PLANIRANJE U TURIZMU

PHYSICAL PLANNING IN TOURISM

U razdoblju „masovnog” turizma, upravo zbog te masovnosti i velikih prijevoznih mogućnosti, turistička izgradnja zauzima čitave predjele, regije, morske ili jezerske obale i riječne doline, te tako bitno utječe na prirodnu, geografsku, socijalnu, tehničku, ekonomsku i estetsku morfologiju širih regija,¹⁹ premda se ne može tvrditi da je to građeno neplanski. U Hrvatskoj je stihijski građen tek veći dio kuća za odmor (vikendica), koje se mogu smatrati jednom od popratnih pojava „masovnog” turizma.

Početak izrade prostornih planova u Hrvatskoj približno se poklapa s početkom razdoblja „masovnog” turizma na ovim prostorima. „Kotar Krapina – Regionalni prostorni plan” (1958.) Češljaš navodi kao prvi prostorni plan u Hrvatskoj i u bivšoj SFRJ.²⁰

Prostorni planovi trebaju osigurati optimalan raspored ljudi, dobara i djelatnosti na teritoriju radi njegove najpovoljnije uporabe. Pritom neki prostorni planovi mogu imati neku naglašeniju komponentu u određenom prostoru.²¹ U svijetu je izrađeno mnogo regionalnih prostornih planova posebno za potrebe turizma, primjerice: Languedoc-Roussillon u Francuskoj, Costa Brava u Španjolskoj i Južni Jadran (većim dijelom na području RH) u bivšoj Jugoslaviji.²²

S aspekta prostornog planiranja, jadranskom je prostoru u doba procvata „masovnog” turizma posvećena velika pozornost. Tada su izrađeni i doneseni:

- Program dugoročnog razvoja i plan prostornog uređenja Jadranskog područja (1967.)
- Regionalni prostorni plan Južnog Jadrana (1969.)
- Koordinacijski regionalni prostorni plan Gornji Jadran (1974.)

Regionalni prostorni plan Južnog Jadrana bio je zajednički projekt Ujedinjenih naroda (Program za razvoj) i vlade SFRJ, koji je bio svojevrsan pilot-projekt za metodološka propitivanja razvoja turizma u svijetu. Od metodoloških dometa toga plana valja izdvojiti načelo „dekoncentriranih koncentracija turističkih kapaciteta” i utvrđivanje prihvatnog kapaciteta prostora (*carrying capacity*), za koji valja naglasiti da je utvrđivan samo „fizički” kapacitet, i to za plaže na morskoj obali.

Za potrebe Prostornog plana SR Hrvatske – godina 2000. (1974.) izrađena je osnovna studija „Turizam i ugostiteljstvo”, u kojoj je prioritet dan hrvatskom mediteranskom prostoru i turizmu temeljenom na „suncu i moru”.²³ Osim toga, do kraja 80-ih godina XX. stoljeća sve su općine (tada „velike” općine) u Hrvatskoj donijele svoje, općinske prostorne planove, a za gradove i naselja gradskog karaktera donijele su generalne urbanističke pla-

¹⁷ Turistički proizvod na turističkom tržištu sve više potiskuje pojedinačne „turističke usluge”. Turistički proizvod ima, za robu, neke neuobičajene značajke: složeni proizvod, neopipljiv proizvod, neprenosiv proizvod; ne podudaraju se mjesto kupnje i potrošnje; proizvod koji se ne može uskladištiti (KUŠEN, 1999: 64-65.).

¹⁸ *** 1993: 2588.

¹⁹ MARINOVIĆ-UZELAC, 1986: 234.

²⁰ ČEŠLJAŠ, 1988: 47.

²¹ MARINOVIĆ-UZELAC, 2001: 12, 20.

²² MARINOVIĆ-UZELAC, 1988.a: 295-304.

²³ FRANJEVIĆ, HITREC, 1973.

nove. U svim se tim planovima prostorno planirao i razvoj turizma, iskazan pretežito putem planova namjene površina, u obliku zona *komercijalnog turizma* ili *zaštićenog obalnog pojasa*.

Osobite vrste prostornih planova izrađivale su se za područja posebne namjene, od kojih su, s turističkoga gledišta, bili osobito zanimljivi nacionalni parkovi i parkovi prirode. Prostorni planovi nacionalnih parkova najzorniji su primjeri planiranja razvoja turizma na osnovi pretходne iscrpne analize relevantnih značajki prostora i posebno utvrđenih mjerila zaštite te racionalnog korištenja prostora u turističke svrhe. Oni su metodološki najbliže novim potrebama planiranja uporabe prostora u turističke svrhe. U tom je smislu važno ispravno zonirati područje nacionalnog parka putem prostornog plana (prema Marinović-Uzelcu).²⁴

1. Prirodne zone:

- Zona „temeljnog fenomena prirode”
- Zona usmjerene zaštite (ima funkciju teritorijalnog objedinjavanja parka i tampon-zone)
- Posebna zona i pojedinačni prirodni spomenici (različite vrste posebnih rezervata)

2. Kulturne zone:

- Zona poljoprivrednog pejzaža (poljoprivreda tradicijske obrade)
- Arheološke kulturno-spomeničke zone i lokaliteti
- Etnološke zone (tradicijska naselja ruralne arhitekture)
- Antropološke zone (zaštićeni rezervati specifičnih ljudskih zajednica, u Europi bez interesa)

3. Zone mješovite namjene.

²⁴ MARINOVIĆ-UZELAC, 1988.b: 74-77.

²⁵ VUKONIĆ, 1996.

²⁶ Svaka turistička atrakcija ima svojstvo da odjednom, ili tijekom određenoga vremena (dan, mjesec, turistička sezona), može primiti ograničeni broj posjetitelja. U početku proučavanja ovog fenomena, osobito u planiranju razvoja masovnog turizma, mjerodavan je bio „fizički” prihvatni kapacitet turističke atrakcije, određen fizički ograničenim prostorom za smještaj turista. Poslije su uvedena nova mjerila za prihvatni kapacitet: ekološki kapacitet - broj turista koji ne ugrožava ravnotežu eko-sustava, kapacitet lokalne infrastrukture - primjerice: opskrba vodom; kapacitet tolerancije lokalnog stanovništva - broj turista koji lokalnom stanovništvu ne pogoršava kvalitetu života; kapacitet tolerancija turista - broj turista koji ne remeti kvalitetu njihova pojedinačnog turističkog doživljaja (KUŠEN, 1999: 101-102.).

²⁷ Smjernice za procjenu prihvatnoga kapaciteta sredozemnih obalnih područja, na hrvatskom jeziku, objavio je 1997. godine Centar regionalnih aktivnosti Programa prioritetnih akcija MAP-a UNEP-a (UN) u Splitu. Ovaj je dokument izrađen kao dio redovitih aktivnosti u sklopu prioritetne akcije „Razvoj mediteranskog turizma u skladu s okolišem”. Dokument je izradila grupa hrvatskih stručnjaka (M. DRAGIČEVIĆ, Z. KLARIĆ i E. KUŠEN). Original je tiskan na engleskom jeziku: „Guidelines for carrying capacity assessment for tourism in Mediterranean coastal areas” (1997.), Priority Actions Programme, Split.

²⁸ Destinacijsku atrakcijsku osnovu čine sve realne i potencijalne turističke atrakcije koje se nalaze na području određene turističke destinacije.

Danas još nedostaju integralna prostorna ostvarenja „novog” turizma, odnosno integralni radovi koji bi relaciju „novi” turizam – prostor prezentirali na razini metodologije ili priručnika, premda praksa već daje prve naznake u tom smislu. Neke su europske zemlje, primjerice Španjolska, iz čisto ekonomskih razloga počele fizički uklanjati prvu generaciju neprimjerenih smještajnih turističkih građevina „masovnog” turizma i graditi drukčije, na postulatima „novog” turizma.

Može se zaključiti da „novi” turizam nije rezultat *kreitora turističke ponude*, koji inače planiraju i programiraju turističku izgradnju, već posljedica strukturnih promjena u turističkoj potražnji. Turistička se ponuda, po inerciji, još uvijek bavi samo turističkim smještajnim kapacitetima (*resort*), a „novi” turisti traže funkcionalno artikuliranu širu prostornu cjelinu koja se sve više označava sintagmom „turistička destinacija”.

„Masovni” je turizam prostorno artikuliran s pomoću *homogene regije* (primarni turistički prostor), a „novi” turizam traži svoja prostorna rješenja u *polariziranoj regiji*, slojevito strukturiranoj na nekoliko destinacijskih razina u skladu sa složenim značajkama njihova prihvatnog kapaciteta.

*Turistička destinacija je širi prostor funkcionalne cjeline koji svoj turistički identitet gradi na konceptu kumulativnih atrakcija koje, zbog doživljaja koji omogućuju i dodatnom turističkom infrastrukturom, predstavljaju prostor intenzivnog okupljanja turista.*²⁵ Hitrec (1995) konstatira da se zbog ustanovljivanja trenda osjetnog rasta broja putovanja u sklopu kojih se posjećuje nekoliko osnovnih turističkih destinacija - sve više razmatraju multidestinacijske sheme iz kojih se razvija složena klasifikacija turističkih destinacija.

Pri kreiranju destinacijskoga turističkog proizvoda, osobito po mjeri „novog” turizma, valja utvrditi prihvatni kapacitet²⁶ svake *turističke atrakcije* u turističkoj destinaciji posebno, i to ne samo kao *fizički* kapacitet već i druge prihvatne kapacitete kojih je prag znatno viši od fizičkog, kao što su to, primjerice, *ekološki* kapacitet i *okolišni* kapacitet te prag *lokalne infrastrukture*, prag *tolerancije lokalnog stanovništva* i prag *tolerancije turista*.²⁷

TURISTIČKI RESURSI

TOURIST RESOURCES

Planiranje razvoja turizma za potrebe „novih” turista, kako s prostornog tako i s gospodarskog i socio-kulturnog aspekta, nije moguće bez detaljnog poznavanja destinacijske atrakcijske osnove.²⁸ Kako u tom smislu ne bi bilo zabune, već na početku rasprave o turističkim atrakcijama valja razjasniti terminološke neja-

snoće, poopćavanja i pojednostavlivanja koja prate svaku prezentaciju²⁹ i uporabu turističke atrakcijske osnove. Primjerice, termini turistički *potencijali*, turistički *resursi* i turističke *atrakcije* prečesto se pri planiranju razvoja turizma nekritički koriste kao istoznačnice, a to nije ispravno jer *sve su turističke atrakcije turistički resursi, no svaki turistički resurs ne mora biti turistička atrakcija.*

U najširem smislu, *resursi su sredstva, mogućnosti, zalihe, rezerve, izvor, vrelo, prirodna bogatstva jedne zemlje, kraja, regije, kontinenta,*³⁰ a s gospodarskoga gledišta *resursi su opći naziv za prirodne i proizvodne stvari, kao i ljudsko znanje i sposobnosti kojima se može koristiti za zadovoljavanje potreba neposredno u potrošnji ili posredno u proizvodnji. To su sva sredstva koja se mogu privesti korisnoj svrsi.*³¹ Analogno tome, *turistički resursi* mogu se definirati kao *skupni naziv za turističke atrakcije, turističku suprastrukturu,*³² *turističke agencije, turističku organiziranost destinacije, turističke kadrove* i slično.³³ Struktura turističkih resursa prikazana je u Tablici 1.

TABL. 1. STRUKTURA TURISTIČKIH RESURSA
TABLE 1. STRUCTURE OF TOURIST RESOURCES

Oznaka TURISTIČKI RESURSI grupe	
1.	TEMELJNI TURISTIČKI RESURSI
1.1.	Turističke atrakcije (potencijalne i realne)
2.	OSTALI IZRAVNI TURISTIČKI RESURSI
2.1.	Turističko-ugostiteljske građevine
2.2.	Turistički uređaji
2.3.	Turističke zone
2.4.	Turistička mjesta
2.5.	Turističke destinacije
2.6.	Turističke agencije
2.7.	Turističke informacije i promidžbeni materijali
2.8.	Turistički kadrovi
2.9.	Turistička educiranost lokalnog stanovništva
2.10.	Turistička organiziranost destinacije
2.11.	Sustav turističkog informiranja
3.	NEIZRAVNI TURISTIČKI RESURSI
3.1.	Očuvani okoliš
3.2.	Komunalna infrastruktura i sadržaji društvenog standarda
3.3.	Geoprometni položaj
3.4.	Prometna povezanost
3.5.	Dobra prostorna organizacija kraja
3.6.	Privlačno oblikovane zgrade, ulice, trgovi, perivoji, gradski parkovi i očuvani kulturni krajolik
3.7.	Mirodopsko stanje i politička stabilnost
3.8.	Ostali resursi

TURISTIČKE ATRAKCIJE

TOURIST ATTRACTIONS

Bit turističkih atrakcija, za potrebe ove teme, najbolje je određena ekonomikom turizma, prema kojoj svaka turistička usluga sadrži tri obvezatne grupe činitelja ponude. To su:

- *Atraktivni činitelji ponude* (turističke atrakcije u destinaciji)
- *Komunikativni činitelji ponude* (prometni uvjeti za pristup destinaciji)
- *Receptivni činitelji ponude* (smještaj i prehrana u destinaciji).³⁴

Iznimnost *atraktivnog činitelja* turističke ponude u tom trokutu čini njegova nenadomjestivost jer turisti u turističku destinaciju poglavito dolaze zbog turističkih atrakcija, a ne zbog smještajnih kapaciteta ili dobre prometne povezanosti turističke destinacije s emitivnim područjima. To je razlog da se turizam može razviti samo u područjima koja posjeduju potencijalne ili realne turističke atrakcije, iz čega slijedi zaključak da turističke atrakcije u turističkom gospodarstvu imaju funkciju njegove „sirovine”, tj. da su njegov *temeljni resurs*. U tom smislu, A. A. Lew³⁵ duhovito započinje svoju raspravu o okviru za istraživanje turističkih atrakcija sljedećom tautologijom *Bez turističkih atrakcija ne bi bilo turizma, ali bez turizma ne bi bilo ni turističkih atrakcija*, citirajući C. A. Gunna,³⁶ i zaključuje da se većina istraživača slaže u tome da su turističke atrakcije *temeljni resurs* na kojem se razvio turizam. Zbog toga su turističke atrakcije integralni dio velikoga *turističkog sustava*.³⁷

Mnoge definicije turističkih atrakcija opisuju pojedine njihove sastavnice i bliže su uvodu u njihovu klasifikaciju negoli standardnoj strukturi definicije. Fenomen njihove pojavnosti kao *potencijalnih* i *realnih* turističkih atrakcija te postupak prevođenja prvih u druge zamagljuje njihovo određenje. Osim toga, za pojedine vrste turističkih atrakcija vezane su određene turističke aktivnosti koje generiraju samo određene vrste turizma, a na razini destinacije određuju turistički proizvod, što također traži vrlo složen postupak - kako u

²⁹ Prezentacija je usvojen stručni marketinški naziv za tržišno predstavljanje privlačnih značajki turističke destinacije.

³⁰ ANIĆ, 1991: 1159.

³¹ *** 1995.a: 787.

³² Turistička suprastruktura označava skup građevina, uređaja i posebno uređenih dijelova zemljišta za potrebe turističkoga korištenja.

³³ KUŠEN, 1999: XXI.

³⁴ MARKOVIĆ, Z. i S., 1972: 110.

³⁵ LEW, 1987: 554.

³⁶ GUNN, 1972: 24.

³⁷ *** 2000: 35.

definiranju biti turističkih atrakcija, tako i kreiranju njihove funkcionalne klasifikacije.

Funkcionalna opisna definicija turističkih atrakcija, za potrebe njihove klasifikacije, mogla bi glasiti:

Potencijalne i realne turističke atrakcije temeljni su turistički resurs svake turističke destinacije koji određuje i uvjetuje strukturu njezine turističke ponude te razvoj turizma uopće. Njihova bit određena je turističkim potrebama, motivima i aktivnostima. Sve turističke atrakcije snažno su prostorno obilježene, bez obzira na to da li su same dio prostora ili je njihova pojavnost strogo prostorno određena.

Stoga razvikan „novog” turizma, na tragu „održiva razvika”, ovisi poglavito o cjelovitoj klasifikaciji, identifikaciji, valorizaciji i zaštiti svih turističkih atrakcija u turističkoj destinaciji.³⁸

RAZLIČITE KLASIFIKACIJE TURISTIČKIH ATRAKCIJA

VARIOUS CLASSIFICATIONS OF TOURIST ATTRACTIONS

Nastojanja da se turističke atrakcije klasificiraju stara je koliko i stručni i znanstveni interes za njih. Dosljednost, upornost i temeljitost ovih nastojanja razmjerno su važnosti koja je posvećivana turističkim atrakcijama u stručnim i znanstvenim krugovima, a ova nije odgovarala objektivnoj ulozi turističkih atrakcija u stvaranju turističkog proizvoda i razvoju turizma u cjelini, te njihovoj zaštiti od neracionalnog korištenja.

Brojne klasifikacije turističkih atrakcija, oblikovane za različite potrebe i u različitim sredinama, pretežito su temeljene na posve formalističkom pristupu i formalnoj podjeli. Uobičajena i najraširenija podjela turističkih atrakcija na prirodne i od čovjeka stvorene (za koje se još rabe nazivi: kulturne, društvene, artificijelne), u procesu njihove valorizacije i ugradnje u turistički proizvod, ne mogu zadovoljiti zahtjeve funkcionalnog pristupa i potreba. Sve se više uviđa da takva simplificirana i formalna podjela ima previše nedostataka pa se, kakvo-takvo rješenje pokušalo pronaći u uvođenju i treće vrste turističkih atrakcija, a to su različita dogadjanja (manifestacije), no to ni izdaleka ne rješava osnovni problem funkcionalnosti takve klasifikacije.

Iznimku čini nekoliko autora, kao što su, primjerice: Gunn (1972.), Leiper (1990.), Lew (1987.), Mac Cannell (1976.) i Walsh-Heron (1990.), koji su posvetili posebnu pozornost klasifikaciji turističkih atrakcija u sklopu turističkog sustava, ali nikada dosljedno i do

kraja. O tome sažeto i pregledno svjedoči i najnoviji Lewov tekst (2000.) koji je objavljen u knjizi *Encyclopedia of Tourism*:

...Procjenjivanje atrakcija predstavlja standardni dio planiranja i marketinga, a provodi se u cilju razumijevanja komparativnih prednosti između različitih mjesta. Atrakcije se inventariziraju te se proučava njihov razvojni potencijal ili potreba za njihovom zaštitom. Ne postoji općeprihvaćena tipologija turističkih atrakcija koja bi mogla poslužiti za njihovu inventarizaciju, djelomično i zbog toga što svaki prostor ima svoje specifične značajke. Inventarizaciji atrakcija moguće je pristupiti na tri načina. Grupiranje atrakcija u nominalne kategorije najčešći je pristup, koji se naziva formalnim ili ideografskim pristupom. Takve kategorije uključuju kulturne artefakte i prirodu. Kulturni artefakti obuhvaćaju posebne građevine (zgrade, mostove, spomenike), zajednice, tematske parkove, gastronomiju i umjetnička djela. Pod prirodom se podrazumijevaju spomenici prirode, pejzaž, vegetacija, klima, zaštićeni dijelovi prirode i parkovi. Ovisno o mjestu i razlogu inventarizacije atrakcija, nominalne se kategorije kombiniraju s drugim kategorijama.

Atrakcije se mogu klasificirati u kognitivne ili perceptivne kategorije, kao autentične, obrazovne, avanturističke i rekreacijske. Moguće ih je inventarizirati na osnovi njihovih organizacijskih ili strukturalnih obilježja, uključujući izolirane ili grupirane, urbane ili ruralne, s malim ili velikim kapacitetom, te sezonske ili cjelogodišnje atrakcije. Kognitivni pristup inventarizaciji atrakcija primjenjuje se u slučajevima kada je iz marketinških razloga interes poglavito usmjeren na imidž turističke destinacije. Organizacijski pristup koristi se u slučajevima kada je pozornost poglavito usmjerena na planiranje zajednice i kontrolu razvojnih procesa.

FUNKCIONALNA KLASIFIKACIJA TURISTIČKIH ATRAKCIJA

FUNCTIONAL CLASSIFICATION OF TOURIST ATTRACTIONS

Osnovni cilj izrade funkcionalne klasifikacije turističkih atrakcija jest osiguranje transparentnosti podataka o turističkim atrakcijama, koja omogućava njihovo optimalno korištenje u jedinstvenom turističkom sustavu, te osobito njihovu zaštitu od degradacije i neracionalnog korištenja. Iz toga proizlazi nekoliko načela za izradu ovakve klasifikacije:

- Klasifikacija turističkih atrakcija najuže je vezana s njihovim značajkama glede turističkih motiva i turističkih aktivnosti, kako to određuje „Klasifikacija međunarodnih posjetitelja” koja je prihvaćena od WTO-a i drugih organizacija.³⁹

³⁸ KUŠEN, 1999: 116-117.

³⁹ HITREC, 1993: 128-130.

TABL. 2. OSNOVNA FUNKCIONALNA KLASIFIKACIJA POTENCIJALNIH I REALNIH TURISTIČKIH ATRAKCIJA
 TABLE 2 BASIC FUNCTIONAL CLASSIFICATION OF POTENTIAL AND EXISTING TOURIST ATTRACTIONS

BR.	OSNOVNE VRSTE ATRAKCIJA	PRIPADAJUĆI MOTIV/AKTIVNOST	GRUPE ATRAKCIJA			
1.	GEOLOŠKE ZNAČAJKE PROSTORA	sportska rekreacija dokoličarska edukacija** zadovoljstvo nedokoličarski motivi***	PRIRODNE	IZVORNE	PRETEŽITO DOKOLIČARSKE	MATERIJALNE
2.	KLIMA	odmor i oporavak sportska rekreacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi				
3.	VODA	odmor i oporavak sportska rekreacija dokoličarska edukacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi				
4.	BILJNI SVIJET	odmor i oporavak dokoličarska edukacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi				
5.	ŽIVOTINJSKI SVIJET	dokoličarska edukacija zadovoljstvo sportska rekreacija nedokoličarski motivi				
6.	ZAŠTIĆENA PRIRODNA BAŠTINA	dokoličarska edukacija zadovoljstvo sportska rekreacija nedokoličarski motivi				
7.	ZAŠTIĆENA KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA	dokoličarska edukacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi	STVORENE	DORAĐENE	PRETEŽITO DOKOLIČARSKE	NEMATERIJALNE
8.	KULTURA ŽIVOTA I RADA	dokoličarska edukacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi				
9.	ZNAMENITE OSOBE I POVIJESNI DOGAĐAJI	dokoličarska edukacija nedokoličarski motivi				
10.	MANIFESTACIJE	zadovoljstvo dokoličarska edukacija nedokoličarski motivi				
11.	KULTURNE I VJERSKE USTANOVE	zadovoljstvo dokoličarska edukacija nedokoličarski motivi				
12.	PRIRODNA LJEČILIŠTA	odmor i oporavak sportska rekreacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi				
13.	SPORTSKO-REKREACIJSKE GRADEVINE I TERENI	sportska rekreacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi				
14.	TURISTIČKE STAZE, PUTOVI I CESTE	sportska rekreacija odmor i oporavak dokoličarska edukacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi				
15.	ATRAKCIJE ZBOG ATRAKCIJA	sportska rekreacija dokoličarska edukacija zadovoljstvo				
16.	TURISTIČKE PARAATRAKCIJE	nedokoličarski motivi				

* Nedokoličarske atrakcije

** Obrazovanje jedino radi osobnog zadovoljstva

*** Redovno obrazovanje, poslovna putovanja, liječenje, tranzit i sl.

- Klasifikacija mora biti *funkcionalna* kako bi jednostavno i nedvojbeno omogućila identifikaciju, evidenciju, valorizaciju, uporabu te zaštitu potencijalnih i realnih turističkih atrakcija u destinaciji.
- Klasifikacija mora biti *dvostupanjska*, podijeljena na globalnu i detaljnu razinu
- Na *globalnoj razini* ona sadrži osnovnu funkcionalnu podjelu turističkih atrakcija na osnovne vrste.
- Na *detaljnoj razini* ona je otvorena za daljnju podjelu osnovnih vrsta na podvrste.
- Klasifikacija, između ostaloga, ima zadaću *podsjetnika* (ček-liste) koji osigurava da se pri inventarizaciji u turističkoj destinaciji ne izostavi i koja turistička atrakcija.

Osnovna funkcionalna klasifikacija potencijalnih i realnih turističkih atrakcija prikazana je u obliku izvorne višedimenzionalne tablice (Tablica 2.), koja je podijeljena na 16 osnovnih vrsta turističkih atrakcija (redova). Svaki red sadrži *redni broj*, naziv *osnovne vrste atrakcija*, popis pripadajućih *osnovnih vrsta turističkih motiva/aktivnosti* te oznaku *grupe atrakcija* kojoj pojedine osnovne vrste atrakcija pripadaju.

Redni broj osnovne vrste atrakcija u tablici važan je zbog toga što njime počinje šifra svake turističke atrakcije i tako označava osnovnu vrstu kojoj ta atrakcija pripada.

Uza svaku od osnovnih vrsta turističkih atrakcija pridružene su odgovarajuće osnovne vrste turističkih motiva odnosno aktivnosti (odmor/oporavak, sportska rekreacija, dokoličarska edukacija, zadovoljstvo i nedokoličarski motivi).⁴⁰

Ukupan broj osnovnih vrsta turističkih atrakcija u ovoj je tablici znatno proširen u odnosu na uobičajene podjele, kao što su prirodne i kulturne, a u novije vrijeme i različite manifestacije. Novine su *kultura života i rada (8)*, *znamenite osobe i povijesni događaji (9)*, *kulturne i vjerske ustanove (11)*, *prirod-*

na lječilišta (12), *sportsko-rekreacijske građevine i tereni (13)*, *turističke staze, putovi i ceste (14)*, *atrakcije zbog atrakcija (15)* te *turističke paraatrakcije*⁴¹ (16). Ipak, radikalna su novost *turističke paraatrakcije*. One su uvrštene u skladu s postavkama klasifikacije međunarodnih posjetitelja WTO-a, prema kojoj se turistima smatraju i posjetitelji koji putuju u sklopu *poslovnih putovanja te studija, liječenja, tranzita* i sl. Osim toga, neke osnovne vrste turističkih atrakcija razdvojene su ili proširene, kao što su, primjerice: *geološke značajke prostora (1)*, *klima (2)*, *voda (3)*, *biljni svijet (4)* i *životinjski svijet (5)*. Tako su *geološke značajke prostora (1)* znatno šire od usko tretiranih *geomorfoloških oblika*, a *biljni svijet (4)* i *životinjski svijet (5)* znatno širi od uobičajene zaštićene prirodne baštine.

Redoslijed (poziciju označenu rednim brojem) osnovnih vrsta turizma u klasifikaciji, načelno, s jedne strane određuju *slijed ili uvjeti njihova nastanka*, a s druge strane, mogućnost njihova objedinjavanja u *grupe atrakcija (prirodne – stvorene; izvorne – doradene; pretežito dokoličarske – nedokoličarske; materijalne – nematerijalne)*.

Sadržaj ove tablice projicira se dalje kroz niz od 16 tablica klasifikacije turističkih atrakcija na detaljnoj razini. Svaka od osnovnih vrsta turističkih atrakcija dalje se dijeli i numerira na svoje podvrste, čime se dobiva jedinstven šifrirani sustav svih turističkih atrakcija i mogućnost njihova sprežavanja u jedinstven tekstualni i grafički dokumentacijski sustav. Za ilustraciju, u nastavku se navodi pregled moguće podjele svake osnovne vrste turističkih atrakcija na detaljnoj razini:⁴²

1. Geološke značajke prostora - (1.1.) *Reljef*, (1.2.) *Otoci*, (1.3.) *Krš*, (1.4.) *Pojedinačne tvorevine*
2. Klima - (2.1.) *Meditranska klima*, (2.2.) *Planinska klima*, (2.3.) *Brdska klima*, (2.4.) *Mikroklimatski lokaliteti*
3. Voda - (3.1.) *More*, (3.2.) *Jezeri i velike rijeke*, (3.3.) *Ostale rijeke*, (3.4.) *Potoci*, (3.5.) *Ostale stajačice*, (3.6.) *Ljekovite vode*
4. Biljni svijet - (4.1.) *Prirodna vegetacija*, (4.2.) *Uzgojana vegetacija*
5. Životinjski svijet - (5.1.) *Divlje životinje*, (5.2.) *Domaće životinje*, (5.3.) *Zoološki vrstovi*, (5.4.) *Lovišta*
6. Zaštićena prirodna baština - (6.1.) *Nacionalni parkovi*, (6.2.) *Parkovi prirode*, (6.3.) *Strogi rezervati*, (6.4.) *Posebni rezervati*, (6.5.) *Park šume*, (6.6.) *Zaštićeni krajolici*, (6.7.) *Spomenici prirode*, (6.8.) *Zaštićene biljne i životinjske vrste*, (6.9.) *Svjetski rezervati biosfere*, (6.10.) *Močvarna područja od međunarodne važnosti*, (6.11.) *Pojedinačna stabla*

⁴⁰ Prema citiranoj „Klasifikaciji međunarodnih posjetitelja“ (HITREC, 1993: 128-130), osnovne svrhe putovanja, pa prema tome i pripadajuće turističke aktivnosti te turistički motivi dijele se na dvije osnovne skupine. U prvoj su oni vezani za *slobodno vrijeme i praznike* (dokolica), a u drugoj oni su vezani za *poslovna putovanja, studiranje (obrazovanje), liječenje, tranzit i slično*. Stoga se prvu grupu turističkih motiva, vezanih za slobodno vrijeme, naziva *dokoličarskim motivima*, a onu drugu *nedokoličarskim motivima*. Shodno tome, nelukrativno učenje i obrazovanje jedino radi osobnoga zadovoljstva naziva se *dokoličarskom edukacijom*.

⁴¹ Turističke atrakcije, kao osnovna privlačnost i poticaj turističkih putovanja vezanih za slobodno vrijeme i praznike, imaju samo dokoličarski karakter. Drugu skupinu čine gospodarski sadržaji (poslovna putovanja), škole, fakulteti i kongresni centri (studiranje i obrazovanje), veliki prometni sustavi (tranzit) i slično, koji u privlačenju posjetitelja imaju istu funkcionalnu ulogu kao turističke atrakcije, ali ne posjeduju dokoličarske značajke, pa se stoga nazivaju *turističkim paraatrakcijama* (Kušen, 1999: 138.).

⁴² KUŠEN, 1999: 198-221.

7. Zaštićena kulturno-povijesna baština - (7.1.) *Pokretni spomenici*, (7.2.) *Nepokretni spomenici*
8. Kultura života i rada - (8.1.) *Folklor*, (8.2.) *Rukotvorstvo*, (8.3.) *Tradicijski vrtovi*, (8.4.) *Tradicijski obrti*, (8.5.) *Gastroenologija*, (8.6.) *Gastronomija*, (8.7.) *Ugostiteljska tradicija*, (8.8.) *Suvremena proizvodnja*, (8.9.) *Filatelija i numizmatika*, (8.10) *Slično*
9. Znamenite osobe i povijesni događaji - (9.1.) *Osobe*, (9.2.) *Obitelji*, (9.3.) *Društva (Udruge)*, (9.4) *Povijesni događaji*
10. Manifestacije - (10.1.) *Kulturne manifestacije*, (10.2.) *Vjerske manifestacije*, (10.3.) *Sportske manifestacije*, (10.4.) *Gospodarske manifestacije*, (10.5.) *Ostale manifestacije*
11. Kulturne i vjerske ustanove - (11.1.) *Muzeji*, (11.2.) *Galerije*, (11.3.) *Izložbeni prostori*, (11.4.) *Kazališta*, (11.5) *Koncertne dvorane*, (11.6.) *Svetišta*
12. Prirodna lječilišta - (12.1.) *Toplice*, (12.2.) *Talasoterapije*, (12.3.) *Klimatska lječilišta*, (12.4.) *Lječilišta s mineralnom vodom*
13. Sportsko-rekreacijske građevine i tereni - (13.1.) *Sportsko-rekreacijska igrališta*, (13.2.) *Sportsko-rekreacijske staze*, (13.3.) *Ostale sportsko-rekreacijske građevine na otvorenom*, (13.4.) *Sportsko-rekreacijske dvorane*, (13.5.) *Sportsko-rekreacijski centri*, (13.6.) *Sportsko-rekreacijski parkovi*
14. Turističke staze, putovi i ceste - (14.1.) *Pješčačke*, (14.2.) *Biciklističke*, (14.3.) *Jahačke*, (14.4.) *Veslačke*, (14.5.) *Motorističko-automobilističke*, (14.6.) *Mješovite*
15. Atrakcije zbog atrakcija - (15.1.) *Zabavni parkovi*, (15.2.) *Vodeni parkovi*, (15.3.) *Zabavišta*, (15.4.) *Kockarnice*, (15.5.) *Zabavišna turistička naselja*, (15.6.) *Zabavna prometal*
16. Turističke paraatrakcije - (16.1.) *Turistička infrastruktura*, (16.2.) *Servisi putovanja*, (16.3.) *Gospodarski i upravni sadržaji*, (16.4.) *Zdravstvene građevine i sadržaji*, (16.5.) *Obrazovne građevine i institucije*, (16.6.) *Trgovine*, (16.7.) *Profesionalne sportske građevine i tereni*.

U nekim slučajevima podjela osnovnih vrsta seže do druge, pa i do treće razine. Primjerice, Cerovačke pećine kod Gračaca prema ovoj klasifikaciji pripadaju pod šifru 1.4.2. – (1) *Geološke značajke prostora*; (1.4.) *Pojedinačne tvorevine*; (1.4.2.) *Špilje*.

Ovako *atomizirana klasifikacija* omogućava identifikaciju i evidenciju svih turističkih atrakcija, njihovu brzu sistematizaciju i valorizaciju s pomoću *funkcionalne kategorizacije*, te *atrakcijsku sintezu* grupiranjem turističkih atrakcija prema njihovim zajedničkim značajkama i značajkama konkretne turističke destinacije.

Ne može se u cijelosti prihvatiti prije citirani Lewov zaključak o tome kako nijedna klasifikacija turističkih atrakcija nije općeprihvaćena, djelomično zbog specifičnosti svake lokacije, a djelomično zbog toga što ne sadrže u punoj mjeri kognitivne kategorije, primjerice - prihvatni kapacitet, sezonalnost i slično, jer klasifikacija ne može niti treba u svojoj strukturi izravno uključivati sve navedene kriterije i podatke, ali ona osigurava odgovore na ova dva pitanja u dva izdvojena postupka - putem *funkcionalne kategorizacije* turističkih atrakcija i izrade *atrakcijske sinteze*.

Funkcionalna kategorizacija (što je različito od klasifikacije) turističkih atrakcija sadrži njihovo višeslojno vrednovanje prema: *važnosti* (lokalna do međunarodna), *sezonalnosti* (tromjesečna do cjelogodišnja), *duljini boravka gostiju* (izletnička do višednevna), *prihvatnom kapacitetu* (maksimalan broj istovremenih gostiju ili tijekom jednoga dana), *pripadnosti širem sustavu turističkih atrakcija* i slično.

Atrakcijska sinteza sadrži osobito: *razinu zahvata* (granice turističke destinacije), *zbirne pokazatelje* po vrstama turističkih atrakcija (prema kategorizaciji) i *grafičku valorizaciju homogenosti* (prostorno grupiranje istorodnih turističkih atrakcija).⁴³

Ova funkcionalna klasifikacija potencijalnih i realnih turističkih atrakcija testirana je i dopunjavana, parcijalno ili u cjelini, na petnaestak projekata u Institutu za turizam u Zagrebu.⁴⁴

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Iako glede utjecaja na prostor pripada rijetkim „mekim“ djelatnostima, turizam svojom masovnošću i globalnom rasprostranjenošću izaziva mnoge konflikte u prostoru. Povoljne promjene na svjetskom turističkom tržištu temeljene na okolišno-ekološkom i humanom pristupu „novom“ turizmu, koje su započele početkom 80-ih godina XX. stoljeća, i sve više prihvaćeno načelo održiva razvoja turizma u sklopu općeg održivog razvoja - stvorili su razvojni okvir turizmu koji konflikte na relaciji turizam–prostor može svesti na minimum.

⁴³ KUŠEN, TADEJ, 1989: 71-72

⁴⁴ Autor je kao voditelj projekata ili njihov sudionik sudjelovao na obradi atrakcijske osnove u petnaestak istraživanja Instituta za turizam u Zagrebu. Za ovaj članak navode se tek neki od njih:

- Razvoj turizma na području Parka prirode „Velebit“ (1988.)
- Nacionalni park „Brijuni“ (1990.)
- Ocjena kapaciteta podnošljivosti turističkog razvoja otoka Visa (1991.)
- Turistička resursna osnova otoka Lastova (1994.).
- Mogućnosti turističkog razvoja mjesta i Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice (1997.)
- Turistička valorizacija destinacije Donja Neretva (1997.)
- Mogućnosti turističkog razvoja Ivanca i okolice (1997.)
- Projekt „Saborsko“ (1998.).

Štoviše, pojedine dijelove degradiranoga prostora turizam može ovakvim pristupom poboljšati i oplemeniti.

Pokazalo se da za planiranje održiva razvoja turizama, osobito onog označenog sintagmom *novi turizam*, još nisu dovoljno razvijeni potrebni *postupci i alati*. Klasifikacija turističkih atrakcija sigurno je jedan od najvažnijih, budući da su turističke atrakcije temeljni turistički resurs – „sirovina” turističkoga gospodarstva.

One su važne i s prostornog aspekta jer su većim dijelom same dio prostora ili su snažno obilježene međusobnim prostornim relacijama.

Skrb o turističkim atrakcijama – što istodobno znači i skrb o cjelokupnom prostoru i okolišu, njihovoj zaštiti od degradacije i neracionalnog korištenja, očuvanju prirodne i kulturne baštine, kvalitetnijem uređenju prostora kao preduvjeta kvalitetne sociološke sredine – nemoguća je bez dobra poznavanja svih sastavnica prostora. Dakle, skrb o turističkim atrakcijama počinje njihovim upoznavanjem, odnosno identifikacijom, evidencijom i valorizacijom. Ništa od toga nije moguće bez prethodno ustrojenoga funkcionalnog sustava klasifikacije turističkih atrakcija.

Prema najnovijim relevantnim izvorima (iz 2000.) još ni danas nije izrađena cjelovita klasifikacija turističkih atrakcija, ponajviše stoga što joj se prilazi parcijalno, samo s ekonomskog, sociološkog, psihološkog, a najmanje prostornog i uopće svodnog (sintetskog) aspekta. Osim toga, pred cjelovitu klasifikaciju turističkih atrakcija postavljaju se još uvijek zadaće koje ona ne može niti treba riješiti jer se te zadaće rješavaju u kasnijim fazama valorizacije turističkih atrakcija (kategorizacija turističkih atrakcija i atrakcijska sinteza).

Predložena funkcionalna klasifikacija turističkih atrakcija predstavljena je s pomoću izvorne višedimenzionalne tablice „Osnovna funkcionalna podjela potencijalnih i realnih turističkih atrakcija” te 16 tablica priloga detaljnoj klasifikaciji svake od osnovnih vrsta turističkih atrakcija. Dopuna i provjera te klasifikacije izvršena je u petnaestak projekata Instituta za turizam u Zagrebu u posljednjih desetak godina, što potvrđuje valjanost takvoga rješenja.

LITERATURA
BIBLIOGRAPHY

1. ALFIER, D. (1975.), *Zaštita prirode u razvijanju turizma*, doktorska disertacija, Zagreb
2. ALFIER, D. (1977.), *Pokušaj dijalektičkog objašnjenja pojave turizma*, Zbornik radova Fakulteta za turizam i vanjsku trgovinu, II: 7-18, Dubrovnik
3. ALFIER, D. (1994.), *Turizam – izbor radova*, Institut za turizam, Zagreb
4. ANIĆ, V. (1991.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb
5. CAZES, G. (1978.), *Planification touristique et aménagement territoire, „Tendances de la planification touristique pour années 80”*, ALEST, Berne
6. ČEŠLJAŠ, S. (1988.), *Model razvojnog prostornog planiranja*, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
7. DEFERT, P. (1972.), *Les ressources et les activités touristiques*, Centre d'Etudes du Tourisme, Aix-en-Provence
8. DRAGIČEVIĆ, M. (1988.), *Društveni troškovi razvoja turizma*, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
9. DRAGIČEVIĆ, M., KLARIĆ, Z., KUŠEN, E. (1997.), *Guidelines for Carrying Capacity Assessment for Tourism in Mediterranean Coastal Areas*, Priority Actions Programme, Split
10. FRANJEVIĆ, I., HITREC, T. (1973.), *Turizam i ugostiteljstvo*, Osnovna studija za Prostorni plan SR Hrvatske – godina 2000., Institut za ekonomiku turizma, Zagreb
11. GUNN, C. A. (1972.), *Vacationscape - Designing Tourist Regions*, Bureau of Business Research, Austin
12. HENDIJA, Z., ČIŽMAR, S. (1992.), *Utjecaj akutnih društvenih promjena na svjetska turistička kretanja*, „Turizam”, 40 (5-6): 82-89, Zagreb
13. HITREC, T. (1993.), *Novi pomaci u statistici turizma*, „Turizam”, 41 (5-6): 128-130, Zagreb
14. HITREC, T. (1995.), *Turistička destinacija, pojam, razvitak, koncept*, „Turizam”, 43 (3-4): 43-51, Zagreb
15. KUŠEN, E. (1994.), *Turistička resursna osnova otoka Lastova*, Biblioteka Instituta za turizam, Zagreb
16. KUŠEN, E. (1997.a), *Turistička valorizacija destinacije Donja Neretva*, Zbornik radova „Nacionalni seminar o zaštiti i korištenju vlažnih područja, Metković”, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Zagreb
17. KUŠEN, E. (1997.b), *Mogućnosti turističkog razvoja Ivanca i okolice*, Zbornik „600 godina Ivanca” (ur. A. Mohorovičić), HAZU, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu i Grad Ivanec, 8: 215-232, Ivanec
18. KUŠEN, E. (1998.), *Projekt „Saborsko” – Projekt modela razvitka ruralnog turizma u ratu stradalom području*, „Turizam”, 46 (2): 75-97, Zagreb
19. KUŠEN, E. (1999.), *Metodologija prostorne valorizacije turističkih privlačnosti*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
20. KUŠEN, E., HITREC, T., KLARIĆ, Z., TAĐEJ, P. (1997.), *Mogućnosti turističkog razvoja mjesta i Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice*, Institut za turizam, Zagreb
21. KUŠEN, E., KLARIĆ, Z. (1988.) *Razvoj turizma na području Parka prirode „Velebit”*, Institut za turizam, Zagreb
22. KUŠEN, E., TAĐEJ, P. (1989.), *Naši neiskorišteni kapitali, „Ugostiteljstvo i turizam”*, 47 (9): 71-72, Zagreb
23. LEIPER, N. (1990.), *Tourist Attraction Systems*, „Annals of Tourism Research”, 17, (3): 553-575.
24. LEW, A. A. (1987.), *A Framework of Tourist Attraction Research*, Annals of Tourism Research, 14 (4): 553-575.
25. LEW, A. A. (2000.), *Encyclopedia of Tourism* (ur. J. Jafari), Routledge, London, New York
26. MAC CANNELL, D. (1976.), *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*, Schocken Books, New York
27. MARINOVIĆ-UZELAC, A. (1986.), *Naselja, gradovi, prostori*, Tehnička knjiga, Zagreb
28. MARINOVIĆ-UZELAC, A. (1988.a), *Prostorno planiranje*, Tehnička enciklopedija (ur. H. Požar), 11: 295-394, LZ „Miroslav Krleža”, Zagreb
29. MARINOVIĆ-UZELAC, A. (1988.b), *Prilog metodologiji procjene kapaciteta nacionalnih parkova za prihvat posjetilaca, „Arhitektura”*, (205-207): 74-77, Zagreb
30. MARINOVIĆ-UZELAC, A. (2001.), *Prostorno planiranje*, Dom i svijet, Zagreb
31. MARKOVIĆ, Z. i S. (1967.), *Osnove turizma*, Školska knjiga, Zagreb
32. MARKOVIĆ, Z. i S. (1972.), *Ekonomika turizma*, Školska knjiga, Zagreb
33. VUKONIĆ, B. (1987.), *Turizam i razvoj*, Školska knjiga, Zagreb
34. VUKONIĆ, B. (1996.), *Upravljanje destinacijom – zadaća lokalne zajednice*, Skripta sa seminara „Destinacijski management”, Institut za turizam, Zagreb
35. WALSH-HERON, J., STEVENS, T. (1990.), *Management of Visitor Attractions and Events*, Prentice Hall, Englewood Cliffs
36. WATERS, R. SOMERST (1994.), *The Big Picture 1994-1995*, „Travel Industry World Yearbook”, 38, New York
37. *** (1967.), *Program dugoročnog razvoja i plan prostornog uređenja jadranskog područja*, završni materijali 1 i 2, Urbanistički institut Hrvatske, Zagreb
38. *** (1969.), *Projekt Južni Jadran – Regionalni prostorni plan Južnog Jadrana*, Ujedinjeni narodi – Program za razvoj i Vlada SFRJ, Dubrovnik
39. *** (1974.), *Prostorni plan SR Hrvatske – godina 2000.*, Urbanistički institut Hrvatske, Zagreb
40. *** (1987.), *Turizam i prostor - ekološki aspekti konfliktnih situacija*, Zbornik radova (ur. S. Horak), Institut za turizam, Zagreb
41. *** (1990.), *Nacionalni park „Brioni” – razvoj turizma*, Joint-Venture Arcipelago s.p.a., Italija i Konzorcij Brioni, Hrvatska, Biblioteka Instituta za turizam, Zagreb.
42. *** (1991.), *Ocjena kapaciteta podnošljivosti turističkog razvoja otoka Visa*, UNEP, Program prioritetnih akcija, Centar za regionalne aktivnosti, Zagreb-Split
43. *** (1993.), *Razvojna strategija hrvatskog turizma*, „Narodne novine”, 155 (113): 2586-2592, Zagreb
44. *** (1994.), *Prema održivom razvitku turizma u Hrvatskoj*, zbornik radova (ur. Z. Klarić), Institut za turizam, Zagreb
45. *** (1995.a), *Ekonomski leksikon* (ur. Z. Baletić), LZ „M. Krleža”, Zagreb
46. *** (1995.b), *Global Tourism Forecast to the Year 2000 and Beyond*, The World, WTO, Madrid
47. *** (2000.), *Encyclopedia of Tourism* (ur. Jafar Jafari), Routledge, London, New York
48. *** (2001.), *Rječnik turizma* (ur. B. Vukonić, N. Čavlek), Masmedia, Zagreb

IZVORI
SOURCES

TABL. 1, 2. E. KUŠEN

SUMMARY

TOURISM AND THE DESTINATION REGION CLASSIFICATION OF TOURIST ATTRACTIONS

Tourism has a mass character, wide range and important economic effects (third place in international commercial exchange, right after oil and oil derivatives, and automobiles), and therefore strongly affects the destination region and the environment. This has led to increasingly dramatic conflict between „mass tourism and destination region“.

In the early 1980s the tourist market began to change in quality but not in quantity, and began to demand completely different pursuits from those that were being offered by „mass“ tourism. This is leading to a „softer“ form of tourism with more humanity and turned to the individual, and has resulted in greater interest in the destination region, especially its natural and cultural heritage. These changes announce the beginning of a new cycle in tourist development, which many call „new“ tourism, and which will have better economic and socio-cultural effects and be kinder to the environment.

If a stratified and open tourist offer of the kind demanded by „new“ tourism is to be created, only one main attraction (a warm sea, or skiing grounds) is not longer sufficient. Instead, a complex tourist product must be developed in the destination site based on its *accumulated attractions*. This kind of approach emphasises what is often forgotten. i.e. that *potential and existing tourist attractions are the basic resource* of every tourist destination, and that it is they that determine and condition the

structure of its tourist offer and overall tourist development. Spatially it is important for the tourist destination to be a polarised region and for the tourist attractions to be strongly rooted in their area, either as its composite part or in interaction with other attractions.

New strategic developmental principles have already been adopted on the level of tourist planning, involving *feasible tourist development* and the necessity of engaging *all the tourist attractions* in the destination, but all the necessary procedures and tools for this kind of an approach have not yet been developed. What lacks most is a *functional classification* of potential and existing tourist attractions.

The approach put forward here presents a functional classification of tourist attractions shown in an original multi-dimensional table, *The Basic Functional Classification of Potential and Existing Tourist Attractions*, and 16 tables showing in more detail the basic kinds of tourist attractions from the first table. During about ten years the approach was tested and supplemented, partially or completely, on fifteen projects developed in the Tourism Institute in Zagreb. First all the tourist attractions in a particular tourist destination were *identified, documented and evaluated*, and then a *synthesis of attractions* was developed and the *concept for the tourist spatial organisation* of the destination.

The multi-dimensional table divides all tourist attractions in an area in 16 basic types (1. geology, 2. climate, 3. water, 4. plants, 5. animals, 6. protected natural heritage, 7. protected cultural and historical heritage, 8. living and working culture, 9. notable figures and historical episodes, 10. events, 11. cultural and religious institutions, 12. natural health facilities, 13. sport and recreation facilities and grounds, 14. tourist paths, routes and roads, 15. attractions for the sake of attraction, 16. tourist para-attractions), and associates them with basic tourist motives and activities (rest/recuperation, sport recreation, leisure education, pleasure, and non-leisure motives) and basic groups of tourist attractions (natural-manmade, original-added to, predominantly leisure-nonleisure, material-non-material). The number of the basic types of tourist attractions in the first table, and the sub-types of tourist attractions in the other tables, which give a more detailed division, present all the tourist attractions through a methodical system.

The above functional classification of potential and existing tourist attractions is an important contribution to the systematic identification, evaluation, documentation, presentation, rational use and protection of potential and existing tourist attractions from devastation and non-rational use, and also leads to the protection of the environment.

EDUARD KUŠEN

BIOGRAFIJA BIOGRAPHY

Dr. sc. **EDUARD KUŠEN**, dipl. ing. arh., viši je asistent u Institutu za turizam. Nakon diplomiranja radi u građevnoj operativi te na upravnim poslovima prostornog planiranja kao savjetnik za zaštitu okoliša i savjetnik za prostorno planiranje. Vodio je hrvatsku delegaciju u Komisiji za prostorno planiranje i zaštitu okoliša RZ „Alpe-Jadran“ i bio predsjedavajući komisije (1981./1982.). Za znanstveno-stručnu podlogu i tekst Pravilnika o sprečavanju stvaranja arhitektonsko-urbanističkih barijera kretanju invalidnih osoba (1982.), dodijeljeno mu je posebno priznanje povodom Međunarodne godine invalida UN (1983.). Magistrirao je s temom „Građevinsko područje kao instrument uređenja izvangradskog prostora“, a doktorirao s temom „Metodologija prostorne valorizacije turističkih privlačnosti“. Posljednjih petnaestak godina radi na projektima koji se bave problemom konfliktnih situacija na relaciji turizam - prostor i razvojem turizma u prostoru, s osobitim naglaskom na turističku resursnu osnovu.

EDUARD KUŠEN, Dipl. Eng. Arch., Ph. D., senior assistant of Institute for Tourism. After graduating architecture he worked in construction companies. He was adviser for environmental protection and spatial planning. He headed the Croatian delegation in the Spatial Planning and Environmental Protection Commission of the Alps-Adriatic Work Community and chaired the commission (1981/1982). During the International UN Year of the Disabled he was awarded special recognition (1983) for the text of the Rules on Preventing Architectural and Urban Barriers to the Movement of Disabled Persons (1982). The subject of his master's thesis was *The Construction Area as an Instrument for Laying Out Suburban Areas*, and of his doctor's thesis *Methodology of Spatially Evaluating Tourist Attractions*. In the past fifteen years he has worked on resolving conflict situations between tourism - destination region and on the spatial development of tourism, with special emphasis on basic tourist resources.